

ЕЛИЗИИТЕ В УСТНАТА РЕЧ И ТЯХНОТО ОТРАЖЕНИЕ ВЪРХУ БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК НА ЕДНО ВТОРО ПОКОЛЕНИЕ ЕМИГРАНТИ

КАТЯ ИССА

УНИВЕРСИТЕТ ПО АРХИТЕКТУРА, СТРОИТЕЛСТВО И ГЕОДЕЗИЯ
katyaissa@abv.bg

Статията разглежда различни проявления на елизията в устната реч на живеещи в Сидни, Австралия, български емигранти. Представени са части от непринудени разговори, записани в битова обстановка по метода на включеното наблюдение. В речта на първото поколение преобладават множество елизии, в някои думи безизключително. Тези думи се възприемат от децата (второто поколение), родени в чужбина или заминали като много малки със семействата си, като единствен („правилен“) вариант на правоговора. Тъй като в чужбина родният български често функционира само в устната си форма и се практикува единствено в рамките на семейни и приятелски събирания, децата остават с впечатление, че тези думи се изписват по същия начин и нямат други правописни варианти. В речта на второто поколение емигранти са установени интерференции от морфологичен, синтактичен, стилистичен и фонетичен характер. Деформацията се засилва и от осакатените чрез елизии български лексеми.

Ключови думи: елизия; деформации; устна комуникация; интерференции; български език

ELISIONS IN SPOKEN LANGUAGE AND THEIR IMPACT ON THE BULGARIAN LANGUAGE SPOKEN BY SECOND-GENERATION EMIGRANTS

KATYA ISSA

UNIVERSITY OF ARCHITECTURE, CIVIL ENGINEERING AND GEODESY
katyaissa@abv.bg

The article examines various manifestations of elision in the oral speech of Bulgarian emigrants living in Sydney, Australia. Parts of informal conversations recorded in a domestic setting, using the involved observation method, are presented. Many elisions prevail in them (in the speech of the first generation), in some words without exception, and these words are perceived by the children (second generation) who were born abroad or left very young with their families, as the only (“correct”) option of the correct speaking.

Since native Bulgarian abroad often functions only in its oral form and is practiced only within family and friendly gatherings, the children get the impression that these words are spelled the same way and have no other spelling options.

Morphological, syntactic, stylistic, and phonetic interferences were found in the speech of the second generation of emigrants. The deformation is also reinforced by Bulgarian lexemes mutilated by elisions.

Keywords: elision; deformations; oral communication; interferences; Bulgarian language

Звуковите промени, при които се наблюдава изпадане, изпускане на един или повече звукове, понякога на цели срички от думата, се дължат на неосъзнатия стремеж на говорещите да артикулират с по-малко усилия и така да спестят енергия. Този начин на изразяване, наследен от диалектите на българския език, е характерен за устната комуникация. Той снижава говорната култура и затова се допуска предимно в небрежно изказване при употреба на неутрална лексика в непринуден разговор на битова тематика. В писмената практика (с изключение на случаите на контракции или друг вид елизии, приети от книжовния стандарт) елизиите се избягват.

В българското езикознание елизиите са проучени като езиково явление. Местата в рамките на думата, където се появяват, са посочени в различните граматика, но не е отделено (не ми е известно да е отделено) специално внимание на елизията като психолингвистичен феномен. „В проявите на елизията си взаимодействат фонетични и морфологични фактори, които я разширяват и ограничават с цел да се запази яснотата на морфологичния строеж на формите“ (Шишков/Shishkov 2004: 291). Авторът обръща внимание на акцентуваността и неакцентуваността, които не са свързани с формантната структура, а с фонологичните стойности, т.е. смисловото значение също влиза в определени граматически релации. Не ми е известно у нас да има информация за перцептивното разпознаване на елизията извън чисто граматическото ѝ тълкуване. В този смисъл може да се каже, че това изследване, разглеждащо елизията като речева стратегия, е новаторско.

То се основава на социолингвистично мащабно проучване на речта на българските емигранти в Сидни, Австралия. Тук ще бъдат коментирани различните видове елизии в разговорната им реч въз основа на емпиричен материал, извлечен от техни диалози.¹ В тях преобладават множество елизии, които в някои от думите се срещат безизключително. *Целта* на настоящото изследване е да покаже как елизиите, които са с висока честота в речта на възрастните, влияят върху българския език на техните деца, родени и пораснали в чужбина, а също и на децата, напуснали като много малки родината. Нивото на владеене на българския език при тези деца е ниско. Те не разбират значението на много от думите, а се оказват и в ситуация, при която заучават и нови думи на български. Думите с елизии често се възприемат от децата на емигрантите като единствен вариант на изразяване. Тъй като в чужбина българският език функционира само или предимно в уст-

ната комуникация, в повечето случаи второто поколение не усвоява нашия правопис, а се оgramотява само на чуждия (на своя първи по степен на владеене) език. Постепенно в речта (българската) на второто поколение емигранти в Сидни, намираща се под влияние на езика на обкръжаващата среда (английския) с множество деформации от морфологичен, синтактичен, стилистичен и фонетичен характер, се появяват и думи, изопачени от елизиите. Те засилват усещането за неправилно говорене, особено в съчетание с акцента – с фонетичните деформации. Тези деформации² се изразяват в непривичното произношение на фонемите, заменени от фонемите на първия език, които за децата на емигрантите са по-лесни за изговаряне. Наличните нарушения във фонетичните системи са следствие от структурни фактори и се установяват доста точно в плана на изразяването (Исса/Issa 2023). Прибавени към тях, елизиите, дължащи се както на структурни, така и на неструктурни фактори, засилват усещането за деформиран изказ – т.нар. „развален български“. Децата в чужбина не ги възприемат нито като диалектен, жаргонен, стилопонижаващ елемент на езика, нито дори като „свойски“ начин на общуване, а като правилни варианти на думите в българския език. В усвояването на нашия език *сигналната комуникация* (както в чужбина, така и в България) играе първостепенна роля при детската реч. За разлика от възрастния индивид, при когото тя е сведена до минимум, възприемането на езика от страна на децата, включително на такива, за които той не е първи, се осъществява въз основа на нея. Възрастният човек, когато езикът му е роден, но дори и при чужд, гради своите познания на *основата на знака*. Нека си припомним, „че неслучайно *контекстът* е включен в знаковото подполе, тъй като той представлява възприеманите от субекта моментни обект-обектни, обект-субектни и субект-субектни отношения, както и съответните наративи, които уточняват смисъла на знака“ (Каракачанов/Karakachanov 2023).

Изследването на българския език на 80 наши емигранти в Сидни беше проведено през 2016 г. на тяхна територия. За първи път социолингвистичният метод на т.нар. *тайно включено наблюдение*, използван от българската социолингвистика за изследване на езика в българските градове, се прилага извън страната ни и извън Европа. Никъде досега той не е приложен в изследване на българските емигрантски общности на чужда територия. От всички наблюдения върху езиковото поведение на респондентите бяха направени два важни извода за състоянието на българския език на емигрантите. Първият е *лингвистичен*: на територията на огромния далечен град функционира една особена междинна система на езика ни, която е частично национална по отношение на българския и специфична по отношение на новата среда. Сред множеството от конкретни факти обаче се установи наличие на общата за град Сидни *езикова норма на българите*, живеещи там. Въпреки че не е регулатор на обществения живот в чуждата страна, и тази норма има своите императиви, представи за правилно и престижно, ценностна ориентация и модели на езиково поведение. Този втори извод е *социо-*

лингвистичен. Към допускането на елизии в разговорната реч езиковата норма на българската емигрантска общност в Сидни се отнася с изключителна търпимост. Прекалената фреквентност на елизиите, сякаш нарочно търсени в разговорите на възрастните, е външна и се дължи на **извънезикови фактори**. Изключение прави речта на някои от най-възрастните емигранти със сравнително кратък жителски стаж в Австралия (пример 1). Те говорят мезолект, който почти не се различава от диалекта на населеното място в България, от което идват. Повечето емигранти обаче сякаш нарочно допускат елизии в речта си, дори когато спазват по задължение правилата на книжовното произношение (учителите в училището) или демонстрират познания по важни научни теми (ерудирани високообразовани родители, които обясняват сложни понятия и помагат при учене на уроците), или разговарят помежду си в отсъствието на децата (родителите в двора на училището), или дори по радиото (журналистите, интервюиращи наши сънародници (Исса/Issa 2019)). С това те искат да покажат, че не се стремят към позискан стил, защото не се големеят, въпреки високия икономически статус, който са придобили в чужбина; че се връщат към диалектните си навици от родината, за да не прекъсват връзка с корените си; че са в „свойски“ отношения със сънародниците си, за които четат, слушат, интересуват се и се натъкват на все по-снижените им критерии за грамотност, видно от публикации на сънародниците в интернет. Такива са обективните външни причини за преобладаващия брой елизии в речта им. Дълбоката вътрешна, несъзнателна, или по-скоро неосъзната, причина за допускане на толкова много думи с елизии в разговорите на възрастните емигранти с децата е, че **те се стремят да засилят експресията в разказа**. От репликите на децата те остават с впечатление, че съкратените думи се запомнят по-бързо. Затова употребяват по-кратките, по-лесните за изговаряне от децата думи, за да не ги измъчват с по-трудни фрази и да запазят у тях (предвид много слабата дискурсна компетентност на подрастващите и затихващите функции на българския език в чужбина) уменията за участие в диалог на български език. В този смисъл ролята на елизията в езика на българската емигрантска общност в Сидни е *двупосочна*. От една страна, тя наистина улеснява децата на българските емигранти и забавя (за известно време) отказа им да говорят с родителите си на български. От друга страна, елизията деформира в още по-голяма степен преходния език на това второ поколение емигранти. Деформациите често видоизменят речта им до неузнаваемост и така елизията (макар и неволно поощрявана от родителите) приближава техния говор до напълно неразбираем и насърчава децата към постепенно преминаване предимно/единствено на английски. За слушателя българин нито множеството лексикални интерференции (замяната на всяка втора дума с английска), нито морфологичните (употребата на неправилни суфикси и окончания или прикачване на български флексии към английски корени), нито дори страничният словоред, приложен при съставянето на български изречения, могат да се сравнят със стъписващо силния акцент, с промяната на произношението

в речта на почти всички изследвани деца. За разлика от родителите си, повечето от които са научили английски език в България, децата говорят „австралийски английски“. Австралийският акцент се разпознава безпогрешно от другите англоговорещи, а наличието му и в българския език на децата е факт. Той се проявява главно в *интонацията*, впечатляващо напевна и мелодична, която разтяга българските думи и те приличат на звукоподражателни мутации в анимация на забавен кадър. Така се „провлачват“ гласните. При думи с елизии – синкопи (например мо'а вместо мога, ня'а, вместо няма) – „провлачването“ е двойно по-голямо. На мястото на много от съгласните се изговарят техните английски корелати или други подобни на английските корелати звукове, а понякога се изговарят и българските. Процесът към изцяло английско произношение е зигзагообразен. Често обаче не се изговарят нито едните, нито другите. Проявяват се като елизии и се изпускат. Интерференциите са свързани с отъждествяване на фонемите от първия език, когато се говори на друг език. Подобни отъждествявания, звукоподражателни по своя характер, са налични и при попиването на нови български думи от речта на възрастните. И много от тях се „попиват“ заедно с елизиите. Надграждането на знаково-понятийна мрежа при това положение, придобиването на по-високо равнище на владеене на българския език чрез динамиката на системата от културогемии, се оказва почти невъзможно.

В мащабното проучване на българския език на емигрантите в Сидни групата на изследваните лица е означена с акроним – **АБВ** – първите букви от нашата азбука. Българската емиграция не е единна в социално, професионално или друго отношение. Абревиатурата е зета от „АзБукиВеди“ на светите братя Кирил и Методий, защото основният критерий, по който се включват респондентите, е *български произход*, принадлежност към българския народ, което отправя към владеене или желание за владеене на нашия „свещен“ език. *Идентификацията като българи* е най-обединяващият признак на групата. Обратно, най-контрастният ѝ признак е *възрастта*, а най-значимият социолингвистичен фактор – *поколенческият*. Този фактор се оказва решаващ за използването или изоставянето на българския език в англоезичната среда.

Информаторите са разделени на три подгрупи – съответно **А**, **Б** и **В**. Респондентите от подгрупа А са децата, наречени в изследването „азбукарчета“. Те са обозначени по следния начин: например **А (А) ▼ (♂) (11)**. Това е момче на 11 години, видно от двата последни маркера за възраст и пол в шифъра, с какъвто всяко изследвано лице е отбелязано. Детето е родено в Австралия, т.е. „на юг от Екватора“, което личи от обърнатия надолу триъгълник, и се числи към група А. Първата буква означава точно този информатор и е произволно избрана, за да гарантира анонимността в експеримента, но индивидуална за всеки респондент. Подгрупа Б обхваща средното поколение емигранти, това на родителите, наречени „билингви“. Например **Я (Б) 16 (♂) (43)**. Това е мъж на 43 години, първата буква е индивидуалният му шифър, втората показва принадлежността му към подгрупа Б, а цифрата

пред означенията за пол и възраст – прекараните 16 години в Австралия. В подгрупа В са включени родители на билингвите, наречени „възрастни“. Например **Г (В) 3 м. (73)** е жена на 73 години, която е в Австралия от три месеца.³ Българската реч на всички тях е представена в своеобразна транскрипция, която обхваща всички отклонения от българския език, повечето от които са маркирани с курсив. Тук няма да се спирам на тях, а само на думите с елизии.

Думите с елизии са обозначени, както е прието у нас, с апостроф. Апострофът означава пропускане на звукове, дължащо се на небрежност в българския говор на емигрантите. При това се получават различни видове елизия, например **афереза**, характерна най-вече за говора на децата (почти безизключително те казват *'ного* вм. *много*, *'секи* вм. *всеки*, *'начи* вм. *значи*), **синкопа** (*к'во* вм. *какво*, *тря'а* вм. *трябва*, *ня'а* вместо *няма* и др. Те са характерни с голяма честотност за всички, включително и за билингвите, които са емигранти от първото поколение; те не само че не се стараят да ги избягват, но сякаш се стремят с тяхната употреба да покажат своята надежкова стратегия: особена нагласа към жаргонна лексика) или **апокопа** (*мож'* вм. *може*, *кат'* вм. *като*; *когат'* вм. *когато*; *ш'* вм. *ще*, *д'* вм. *да* и др.). Последните отклонения са характерни най-вече за възрастните родители, бабите и дядовците монолингви, които носят със себе си диалектните навици от родината си.

Повечето регистрирани елизии в речта на възрастните от група Б и група В се приемат с толерантност от обществото в нашата страна. Те са част от узуса в България. Например:

Пример 1: Г (В) 3 м. (73):

„Каза ми „Майко, на конфъръенция съм, дъ ни си **пра'я** харчилък до България да идвам – прати ми билет... Мъ съ ублякъл – **кат'** чи ли Людмила Живкова шъ **'зима**... И тяхните ченгета курумпиърни **колкот' наш'ти**. Кой **какот'** ще дъ ми приказва... аз пумислих, чи той нешу ши им **'земи**, нешу ши ги арестува, пък той – те си **'зех'** мизъта – **наш'ти**, русенските циганки ми **разпра'ят** – и прудължихъ. О, аку съ **наш'ти** цигъни на **тей'** разградени двурове, дету нямат външни врати... А аз съ държъ по български, ни съ държъ **кат'** австралийка.“

Пример 2: С (Б) 65 (♂) (86):

„Сега не знам **к'о** ши **пра'йте**, първо ши направиме кафе...

Зна'йш ли кога напуснах България? **Четирсе'** и девета година. Бех **осемнайсе'** годишен патриот. Не съм добър на *public speaking*, а така като се разплампам понекога, не **мож'** да ми затвориш устата... **Зна'йш** колко пари ми струва да подкупя консула... оттам **'земахме** влака и всичко плащат на сръбското правителство... **тря'аше** да **напра'им** *electrical*... **Т'ва** ни беше прекора... отиде на специализация пак **'зема** стипендия тука... **'фана** се с австрийски оркестри... **С'я** работи като ветеринарен във Виена... Аз си **пра'я** майтап... Понякога **'земам** некое семейство да ми гостува... Боже мой

к'во ши **пра'им** сега... Оксижен, **т'ва-он'ва**. **'Земаха** ме на *social hospital*. А сега **то'а** *Christmas* те пак идват **то'а** *Christmas* и ше отидеме на параход... живота е накрая и аз не гледам вече **т'ва**... Аз **'земам** една стая с легло... в другата е директорка във **нек'ва** компания... **Т'ва** не е за нас... След **т'ва** вика: „Слушайте. И аз съм като вас... Значи, ама **т'ва** е късмет – да. Да дойде **то'а** човек на прозореца, да те напсува, но да ти даде съвет. След **т'ва** дойдоха да разпитват... **Т'ва** беше в Триест... ама **т'ва** – църна ... Сърбия. Требваше да чакам на гарата в Белград... **'зема** да стреля по тавана... сега ше **'земем** параход оттука до Белград. Параходите... спират на **'сяко** село, хората се качват с кокошки, с прасета и **'земахме** билети.. Отидохме в Белград и **'земахме** влака до Риека... **К'во** ше **пра'име**?... Качихме се на трамвая с **ти'а** работници, докато излезе слънцето, а после вземаме трамвая назад и сме свободни между хората. На другия ден **'земахме** влака... **К'во** ше **пра'ими**? **'Земахме** влака пак на *Rekha*... Защото ако **'земеме** влака от Триест на границата, ше ни проверят...“.

Изборът да бъдат представени откъси от разказите точно на тези двама респонденти не е случаен. Той се опитва да помири концепциите на модерната социолингвистика (според която диалектите си отиват заедно със своите носители) с тези на диалектологията (според която диалектите са живи и до днес). Въпросът многократно е поставян и изясняван (виж напр. Виденов/Videnov 2000: 52–57). Ясно се вижда, че става дума за различни гледни точки. „Диалектологията си поставя за цел да проучи структурните диалектни явления, да ги класифицира и типологизира. Социолингвистиката проявява по-голям интерес към процеса на отмирането на диалектите, защото това е свързано с *превръщането им в социолекти*“ (Виденов/Videnov 2000: 155). С времето в тези социолекти се наблюдават остатъци от диалектите и според мене най-разпространените сред тях са елизиите. Затова тук бяха представени коренно различни респонденти на достолепна възраст, но с противоположни профили: жената е от Източна България, а мъжът е от Западна. Тя говори единствено български език, а той е в подгрупата на билингвите въпреки възрастта си, работил цял живот с английски език. Те са с различен пол, социален статут, продължителност на времето, прекарано в Сидни. Носители са на различни диалекти; водили са коренно различен живот: на майка домакиня, която не е напускала България, и на бежанец, заселил се в Сидни преди повече от половин век. А елизиите, колкото и парадоксално да звучи, в употребяваните от тях думи са почти еднакви. Те съвпадат както по наличието им в едни и същи думи, така и по вид:

- Аферези – **'зима**, **'земи**, **'зехъ**, **'земахме**, **'зема**, **'фана се**, **'земам**, **'земаха**, **'земам**, **'зема**, ше **'земем**, **'сяко**, **'зема**, **'земеме**

- Синкопи – **пра'я**, **наш'ти**, **наш'ти**, **разпра'ят**, **наш'ти**, **к'о** ши **пра'йте**, **зна'йш**, **тря'аше** да **напра'им**, **т'ва**, **с'я**, **пра'я**, **к'во** ши **пра'им**, **т'ва-он'ва**, **то'а**, **то'а**, **т'ва**, **нек'ва**, **Т'ва**, **т'ва**, **т'ва**, **то'а**, **т'ва**, **Т'ва**, **т'ва**, **К'во** ше **пра'име?**, **ти'а**, **К'во** ше **пра'ими**?

- Апокопи – кат', колкот', какот', тей', кат', Четирсе', осемнайсе', мож'.

И така, въпреки различните социолингвистични маркери, очертаващи профила на двамата информатори, употребите на еднакви елизии водят до извода за една своеобразна *конвергенция на елизиите в различните български говори*, без значение дали те са „чисто български“ и съвременни, както е при жената от пример 1, пристигнала в Сидни само преди месеци, или „смесени“, както се вижда от интерференциите от английския език в пример 2, съчетани с елементи на диалектната реч от времето на напускане на страната от респондента.

Следователно няма никакво значение от кой диалект са се „вмъкнали“ елизиите, които днес функционират като социолингвистичен феномен. Доказателство за това е следващият пример, в който възрастната жена, **У (В) 10 г. (68)**, е от Източна България, но е живяла 30 години в София, а от 10 години, както се вижда от индивидуалния ѝ шифър, е зад граница. Нейните социално-демографски характеристики са в средишно положение спрямо първите две изследвани лица. В пример 3 е показано как нейният говор и този на двамата ѝ възрастни събеседници⁴ влияят още от раждането на децата и внуците им, научили български език почти единствено от тях тримата. Дългият разговор в пример 3 е между **У (В) 10 г. (68)**, двамата ѝ внуци⁵ от група А – **Ч (А) 10 г. (♀) (17)** и **Ъ (А) 10 г. (♂) (15)**, двамата съпрузи – билингви от група Б – **Я (Б) 16 (♂) (43)** и **Д (Б) 16 (♀) (42)** и техните деца азбукарчета – **Л (А) 16 (♀) (13)** и **А (А) 16 (♂) (11)**.

Пример 3:

Ч (А) 10 г. (♀) (17): Да, 'начи, дойдахме в *Australia*, видяхме си къщата и веднага седмица след т'ва бях на училище... какво е т'ва... *thropling*?

У (В) 10 г. (68): След туй забра'иха *Hebrew*.

Я (Б) 16 (♂) (43): Ти обаче като ЦРУ вървиш и записваш 'сичко, коет' чуеш...

Ч (А) 10 г. (♀) (17): На мене не ми *haresва*. 'ного е ўоша.

Л (А) 16 (♀) (13): Т'ва е куту стаята на Катя.

Д (Б) 16 (♀) (42): Да, щот' ний наш'те ўуканки ги гледахме в нейната стая...

Ъ (А) 10 г. (♂) (15): А мене се *чувствам* 'ного смешно, щот' цялата ми група са маўки.

У (В) 10 г. (68): Тя и да не беше дошла, пак щяхме да съ запознаем, щот' ний говорихме да я поканим след т'ва...

Л (А) 16 (♀) (13): А помниш ли как ба'а май опитваше д' ме научи на...нещо 'ного странно, забра'их буквата, обаче ... как 'начи да си въ'тиш езика... и аз не можех и тя така го пра'йше... все едно... нали ...

А (А) 16 (♂) (11): Те 'сички във *Australia* ... куту ... *heard to*...

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): И как го *пра'йш*? *Мо'еш* ли да ме научиш? – Можеш ли така да *пра'йш*?

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Аз казах на мама... 'що не ми е дадено българско име. И тя... представи си, че името ти е Дани. И те: А, *т'ва* е показно за Даниел... А тати... На английски го казват странно... и *зат'ва* тати им казва, както те казват...

У (В) 10 г. (68): Абе, човек, той ши живее извън България. Името му *мож'* да е българско, но *тря'а* да е произносимо...

Я (Б) 16 (♂) (43): И веднъж *кат'* се казваш Господин, след *т'ва* няма измъкване... Я кажете вие *с'я* как върви живота без родителите...

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Не на баба е вината, ами *phrosto*... 'ного *сtхранно* се чувстваме без мама и тати *thuка* и *phри* ... дори на п'уване сами *thря'а* да ходиме. Щото до *Gordon Station thря'а* да се 'земе в'як до *Chatman* и от *Chatman* автобус.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Само да съм ... един месец *rodhena* по-рано, и бих... *мог'* да *карам*... Значи тя е... историята е... 'начи голямата кола е Тя е на *manual* 'начи аз само съм я *карала*... Надолу и... *т'ва* беше... нали, аз се качвам надолу... [am:] ...нагоре и *тря'а* да *напра'я u-turn*... *Щот'* ние имахме само тая *manual*, а тя беше нали *price possession* 'начи купиха тогава тая и се *разбра*... 'начи *т'ва* е мойта ко'а... 'начи като се учиш в началото, много е страшно. Виждаш ко'а от *dhry'ата cтхрана* и ти... ти си *thuка*, а тя от *dhry'ата cтхрана* и...аааа... Той е в малките улици, когато не е *thолкова cтхресово*, *защот'* *тря'а* да внимаваш нали...

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Не само *т'ва*, а и *Севда* каза, че...значи е много страшно на *highway* щото всеки малко *мг'дване* на *корми'отото* и нещо много става и може *юшо* да ти става за тебе. *Т'ва* е страшно.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Общо взето как си... *manually* е *less board*, обаче е добре за започване, да *забра'иш* вътре *к'во пра'йш*... да си *aware* от всичко около тебе.

А (А) ▽ (♂) (11): Като бъдем по-го'еми, ще бъдем *hipster millionairs* и ще си *караме ко'е'отото* тогава. Разбира се нали... Има и спорни коли, *коит'* са неизползвани.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): *Т'ва* е много смешно. Аз *разпра'ям* на тати нали като бях на *шестнайсе'* години и купуваш кола... нали, няма въпрос... *накрая* се оказа, че ми купи кола и нали *евтина шест*... *six thousand dollars*. И аз бях 'ного щастлива, исках кола и да имам ключове и да *дг'нкат* 'ного на *key-chain*-а.

А (А) ▽ (♂) (11): *Chassis* са 'ного скъпи *and perfectly careless*.

Л (А) ▽ (♀) (13): „А“ 'секи ден като сме в колата и *fine, fine, fine* и 'сичко знае...от звука на колата да знае *т'ва* е тая кола, *т'ва* е тая... [am:] ...и за тази двигател... 'сичко знае.

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Ако има 'ного шум, *т'ва* е *Niss*...И ние ... като в *ctharatha* къща всеки като *нап'равиме cтхек* на *наш'то barbecue* ... аааа

...[am:] ... и ще бъдем аз и тати и аз **тря'а** да ги сготвя и аз ... и **'секи Wednesday**...

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): То не беше ли **т'ва barbecue** като тати го *phre*-мести.

Л (А) ▼ (♀) (13): Ти ги **зна'йш** и **'сичко** им **пра'йш** с тях... Тази *гисунка* е на „Л“, но нещо, **т'ва** е цвете, **т'ва** не е нещо...

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Или пък имаше снимка, където беше нали цялото беше *on break*, беше *yellow and purple* и **т'ва** беше някакъв *sand pad*.

Л (А) ▼ (♀) (13): **Т'ва** беше... [am:] ... *motion and that*.

А (А) ▼ (♂) (11): Този човек изглеждаше... той изглежда *impressive* на *instagram* ... *take-ва* един *selfie* ... *сѳага filters* и... *right click*. Аз искам да имам десет... часа. „Л“ си **phra'и selfie** ... значи тя има.

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Има момичета, които още го **phra'ят т'ва**. И после на огледалото се снимат. И *phosле 'сичките tehните* снимки са така на огледало.

А (А) ▼ (♂) (11): Аз имам *instagram* и куту.... **'сичките** снимки

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Как обаче до седми клас да **phra'иш** ...**Т'ва** е много добър *practice* за английски... От нищо да изкарваш нещо...

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Искам ти да съ опиташ да **phra'йш** неща, които аз **phra'я** и да видим кое е по-*thрудно* ... Ти **уме'йш** само математика

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Да, но мойто е *pho-сѳожно*, щото аз съм много висок и като... посегнеш нещо да И може... нали... А ако *phиташ* „Ч“ да *наphрави* нещо с *computer*... тя не **мож'** да го *наphрави*. А аз не съм учил английски... Ний във английски само **phra'йми Shakespeare**. И **т'ва** е... как да го *разбирам*...

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): **Т'ва** е *the origin of English* и е начало... от седми до **дванйс'ти** клас е английския... да **зна'йш** какво да **phra'йш** в живота. Не бива да се *question* ... по-добре да го използваш, **когат'** си можеш. **Т'ва** е най-*nephриятно*.

А (А) ▼ (♂) (11): Английския **'ного** е *thрудно*... всичко **т'ва**... *nice is to be nice*.

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): **'начи** ний като имаме *куthия*, аз съм *въthре* във *куthието*

Д (Б) 16 (♀) (42): **Red мож'** да е за страст също.

Л (А) ▼ (♀) (13): **Т'ва** не значи, че **тря'а** да ядеш месо.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Чувала ли си за *SparkNotes*? **'начи** като имаш *тема* и **'сичките теми** са ... И **т'ва** ши го има на *SparkNotes* – просто напиши *Leading thoughts*. И те ти дават *thoughts, techniques and reading force*. То ти е *basucally* всеки *paragraph* вече написан. *Ph*росто **тря'а** да го ааа... *expert-неш*

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Защото когато много се яде и Ти като ядеш, **когема кат'** ти *става phълен* и *цяѳата* ти *кѳъв отива*... към **когема** ... **кат'** ти *работи*....

Л (А) ▼ (♀) (13): И ти като **'сички** други...

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): Оооо, абе, моля ти се, не **'секи** играй, за да е красив.

Л (А) ▼ (♀) (13): Ставало ми е черно око. Така ли **тря'а** да се каже?

Я (Б) 16 (♂) (43): Значи **тря'а** да каже насинявала съм си окото.

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): А мама е давала запалка на тия *barbecue*-та не картонените, а металните. И там имаше нещо *thакова*... *мравка* и *phra*ви запалка на **т'ва** метално *barbecue*. Спомняш ли си го **т'ва**, бабо?... Тати, значи аз **тоўко** **'ного** се *карах* за **т'ва**.

Д (Б) 16 (♀) (42): **Т'ва** сигурно **няк'ва** МЕИ... В МЕИ-то ги учите тия неща.

У (В) 10 г. (68): Аз пък обичам някой по стълби **кат'** съ качва и отзад да го опипя... Ний редовно си го **пра'им т'ва** на дупето: чът!

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): Аз пък имам ... някакъв ... как *ghost*. И ме *кара* да *phra'я* неща *нагочно*.

Д (Б) 16 (♀) (42): Тя е на **седемнайсе'**.

Я (Б) 16 (♂) (43): Да види колко е **хубу'у** да се изкарват пари.

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17):... И **кат'** ходиме на вечерята утре и **ш'** си избира *друго* нещо.

У (В) 10 г. (68): Обаче **кат'** реши да дойде баба ти, седи отвънка, ти излизаш и баба ти казва: Не, **т'ва** не е за тебе... Това, че имам добро око, не **мож'** да го отречеш... Знам кое на кой прилича. Нека тя да каже дали има нещо, **коет'** си е **'зела**, за **коет'** съм казала, че е добро и не е хубаво.

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): Има. **'начи** твоя модел, за това, което личи добре, е **т'ва**, което някой на **петдесе'** години би носил.

У (В) 10 г. (68): Добре, облечи оная пола, **дет'** ти е подарък.

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): Не, *phredphочитам* да си стоя в стола... И защо **'сичко**, **коет'** нося, **тря'а** да е **хубу'у**. **Мож'** да е за вкъщи... в **дванайс'ти** клас сега те не им дават да **пра'ят pay GC**.

У (В) 10 г. (68): Защото **тря'а** да е с униформа.

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): Тъпо е ако един ден... и тоя човек... бъдещето... **'сичко**...

Л (А) ▼ (♀) (13): Не, ти **мож'** да си бил отговорен.

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): Абе, **т'ва** са чорапи. Бориш се *срещу* чорапи. За мене **т'ва** е гўупаво.

Д (Б) 16 (♀) (42): Те **т'ва** нарочно го правят, за да ви вкарат в...

Ч (А) ◼ 10 г. (♀) (17): Аз... *просто* така ми *hрумна* тая сутрин и точно тоя ден *speaker*-а **разпра'я**: "*Everyone in our school that doesn't have uniform goes to eight locks*", за всеки клас казва, учителите не бива да дават никой да си тръгне или да влезе, освен ако не си в *uniform*. И *точно* на тоя ден аз съм избрала да нося *high socks*. И те следващия ден съ *въгнаха* нали учителите като бяхме **'сички** в английски, нали **'сички** **тря'а** да **пра'ят** английски и са

на едно място. И те гледаха нали **единайс'ти** клас бяха на екскурзия и **тгя'а** да гледаме и във фейсбука на **наш'та** група пише: Ако нямате униформа, **тгя'а** да бягате. И гъедаш групи от хора, **коит'** бягат към тоалетната... **Т'ва** не бива да става *ph*ред мен. **Щот'** **тгя'а** да кажа... Да гъеда как **'сичките** момчета в класа... И така става много. И че на някой не я **phроверя'ат** много...

Л (А) ▽ (♀) (13): Ти ако си носила например ... куту... чора**ph**огащник, **щот'** ти е било студено... Аз съм имала *sph*орт. И съм нали...черни *sph*ортни чорапи... ам ... и *ph*осле ми стане много топуо след **т'ва** и искам *ph*осле да се **опра'я** и да сваля тия чорапи и.. нали, никога не са ми казвали да идвам, но сигурно **ш'** ми кажат да дойда, **щот'** има хора дете нали всеки ден носят *neh*раните чорапи, нали, не им пука за нищо...

Ч (А) ◻ 10 г. (♀) (17): Да, обаче *ph*овечето пъти **щот'** не ги ... не ги виждат сериозно. Ако си в тая степен, където вече не ти казват, **т'ва** означава, че вече не те виждат сериозно.

Л (А) ▽ (♀) (13): Куту ... учителките ми са казвали ще **напра'я**... като праиме проект и никой не си **прай'** работата... и аз не искам да поууча нали куту *bad mark* и **пра'я** на **'сички** проекта.

У (В) 10 г. (68): Още едно правило в тоя живот. Значи, веднъж **напра'йш** услуга на някой, втори път ши **напра'йш** услуга на някой, третия път **кат'** му **напра'йш** услуга, става задължение. И четвъртия път ако не я направиш, ти съ сърдят, **щот'** не си я направил... **Ш'** ти дам пример. При нас в гимназията по мое време не даваха да ходим с пусната коса **кат'** тебе, а да е сплетена на плитка.

Л (А) ▽ (♀) (13): **Т'ва** не става във *ph*литка.

Ч (А) ◻ 10 г. (♀) (17): *Ph*ри вас идвали ли са... **дванайс'сти** клас да *ph*равят дискотека?

Л (А) ▽ (♀) (13): Един път. И ние, ...отидохме в библиотеката и си куту.... Да, **т'ва**. И **дванайс'ти** клас беше написал на всички врати, на всички *keylocks*... Значи **дванайс'ти** клас беше написал на всяка врата ... [am:] ... "Meeting in the library. Austrians currently." нещо **тако'а**. И **'сички** отиваме... И **'сичките** *ph*росто – тая *meeting* за какво е?

Ч (А) ◻ 10 г. (♀) (17): Значи **дванайс'ти** клас имат една седмица, където те... показвали ли са ти *clarity pro videos*? Всяка година **ph**ра'ят нали *pro videos*. Те *ph*овечето *ph*йти **ph**ра'ят танц на училището. Те само могат да ти викат и **т'ва** е и ти седиш там и им отговоряш както си искаш. Щото те мислят, че имат многооо... много сила, а те нямат никаква и са *ot*вратителни. **'начи**... Аз винаги мгазя така и **кат'** ми го **ph**ра'ят **т'ва**... не дават никой да влиза *ph*рез **т'ва** време. Обаче ти **тгя'а** да *ph*ринтираш за следващия час. Те ... **ph**ра'ят го ... разбираш... Тя е само за **дванайс'ти** клас като е между часовете, ей **т'ва** за **единайс'ти** клас не може и ние бяхме седнали **четирсе'** минути да **напрай'ме** един *ph*роект... беше за следващия ден. Нали, учителя ни даде тоя час, само тоя час, за да си го **напрай'ме**. И ний влязахме

и там тихо, само момичета, нямаше никой, седнахме, *log*-нахме се, започнахме *ph*роекта и те: **Тря'а** да си *tr*ъгнете.

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Аз съм същото, **каквот'** каза „Ч“.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Те **'сичките** *distract*-ват **'сичките** учители, **щот'** не бива с *храна* вътре гъедат и те влизат с ония ... с коктейлните *cards* със *храна* ... със **чет'ри** *кофи meal* идват и го сѳагат на масата и започват да ядат там, само да ги ядосат. И след **т'ва** **'сички** да ходят на *library*-то нито една *камера* да не влиза в тая *библиотека*, щото ...с...

Д (Б) 16 (♀) (42): „Л“, какво ви направиха на вас **дванайс'ти** клас?

Я (Б) 16 (♂) (43): Абе, **к'ви** са тия **дванайс'ти** клас.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Не, **т'ва** е нарочно.. И ти **тря'а** нали.

Л (А) ▼ (♀) (13): Аз не *разбрах*, че куту **тря'аше** да се мине.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Знам, че беше вътре. И **'сичките** учители се *опритаха* да го **напхра'ят** тоя и всичко **т'ва** за учителите също е *copy and printing*, И всеки учител, който е идвал във седем часа да е готов за класовете му, идва и нали гледа и нали минава и **тря'а** да *phrintira* много неща сега и ...*key teacher* ... много *добре* се **спра'яте** ... Много учители минават бързо през чашките, без да събарят нищо... те го очакваха дори **Т'ва** ми е любимото. И **кат'** седнеш на масата и те: *намерете* стол. И седнете на него. И ти **с'я**, **тря'а** ли, не **тря'а** ли, много е смешно.

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Аз щото съм с *пг*иятеля си и *thaka* си седиме и тя идва *пг*и нас и започва да ни се *кара* не ни каза **к'во** съм **напгра'ил**, на всички не каза, каза *ph*ърво да се махаме от стълбите и аз бях *ph*оследен и минах под масата и тя: *Наистина* **т'ва** не **тря'аше** да стане.

Ч (А) ☐ 10 г. (♀) (17): Най-любими са ми учителите, които знаят **'сичките** *th*рикове, които ние, децата имаме и те ги използват *on time* нали, и успяват да те хванат *on fast*. И всички: О, защо **тря'а** да са такива учителите? И аз: **'айде** спрете и *ph*омислете маѳко. Ако вий бяхте учители, вий щяхте да **напхра'ите** абсолютно същото нещо към тия деца, **коит'** ви *dh*разнят. *Напх*имер най-скоро, който мога да се сещам, е *sphorta*. Като играем *sphort*, ний си мислиме, че **мож'** да си *tr*ъгнеме, **когат'** си искаме. Ний се мислиме за **дванайс'ти** клас вече. И ... *такова*... няма смисъл да го *ph*равиме. Защото вече *zap*очваш ... защото като можеш да си *th*ръгнеш *вкъщи* и не искаш да *ph*ра'иш *sphort* вече. И те много от **единайс'ти** и десети клас си *th*ръгват ... щото те не *про*вегяват кой е в училище *накрая*. И една от учителките се *въг*на нали да си *ph*ра'иш нещо и *ph*осле се *въг*на да ги *ph*ровери и **откъдет'** те минават,

Ъ (А) ☐ 10 г. (♂) (15): Аз знам *tho*ѳкова как **мож'** да си минаваш... **Т'ва** не го *раз*бирам... Най-*import*-ното е, че момичетата те не **th**ря'а да *ph*ithat

Я (Б) 16 (♂) (43): Добре **с'я**, стига с **т'ва** училище **с'я**. кажете какво **пра'ите** през свободното си време.

Този откъс е от разговор, който продължава 4–5 часа, а всички записи, налични в мащабното изследване, са с продължителност 200 часа. Елизиите

са неизменна част от диалозите. За някои от думите има значение емоционалното състояние на децата. Превъзбудени, те казват *ня'а* вм. *няма*, *ба'а* вм. *баба*, *хубу'у* вм. *хубаво*, а друг път изговарят целите думи. Децата са убедени, че думите с елизии са единствено правилните. Такива са *'ного* вм. *много*, *т'ва* вм. *това*, *к'во* вм. *какво*, *тря'а* вм. *трябва*, *пра'я* вм. *правя* и др.

Вкъщи децата, не всички, а тези, които искат или са задължени/подтиквани от възрастните да говорят на български, се държат свободно, изпъстрят речта си с английски думи и изрази, но пазят българския така, както се съблюдава етикет при общуването с родителите. И колкото по-рядко майките и бащите превключват на английски, толкова по-рядко превключват и децата. Ако в семейството има една постоянна ситуация и се говори само на български от страна на възрастните, това облекчава изучаването му от децата. Ако родителите заговорят помежду си на английски, българският език скоро напуска семейството.

Интуитивно българските емигранти, които искат да запазят българския жив у децата си, избират свръхнебрежната реч. Тук липсва ролевата структура на ситуацията, която диктува избора на изразни средства. Във време, когато интерференцията, даже при отчитане на нейното социокултурно обкръжение, представлява проблем, за решаването на който играе роля не само факторът *езикова структура*, но и факторът *езикова култура*, би било уместно да се търси по-висок стил при общуването.

За децата, разбира се, е по-важно да говорят български език. Да говорят „такъв преиначен“ български е много по-добре, отколкото да не говорят никакъв, това е безспорно. Но от високите стандарти за правоговор на английски в родното им училище те остават с впечатление, че само той има стилова диференциация, а на български е прието небрежното говорене. От него изплува една самоосъзната различност, поставяща родния български на още по-ниско ниво, отколкото го поставя бедният лексикален запас. Тази поддържана от родителите нагласа да покаже приятелско отношение чрез свойското си държане, трудно дефинируема като снизхождение, се възприема точно така и създава едно незавидно отношение към нашия език и към нашата непозната действителност. В процеса на оформящата се и постепенно затвърждаваща се чувствителност на подрастващите резонира едно по-уязвимо, но и по-ангажирано отношение към родния английски, успоредно с небрежно или пренебрежително отношение към родния български. Това, естествено, рефлектира и върху двата типа обществено *светоусещане*, различно и поради различното *светослушане*, имитиране и говорене на нашия език. Не може то да не води до коренно различно *светочувстване* и до категоричен избор в предпочитанията за *светостоене*. Неподвластни на патоса на идеологиите, тези модерни хора, деца на български емигранти, стоят здраво в своите общества. Те демонстрират уважение към първичния си произход, но никога и по никакъв начин в тяхната индивидуалност, както и в тяхната общност, няма усещане за равенство на двата езика, както и за принадлежност към нас и за съпринадлежност с нас.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Диалозите са част от записи от теренно проучване в Сидни, представени в транскрибиран вид в дисертационния ми труд „Български език на юг от Екватора (социолингвистично проучване на езика на българската емигрантска общност в гр. Сидни, Австралия)“, 2023 г.

² Елизията не се отчитат като идентични с тях, въпреки че и те представляват фонетични деформации.

³ При респондентите от подгрупа В не се отбелязва пол, защото всички (с изключение на един дядо) са жени – баби на азбукарчетата.

⁴ Двамата имат също различен профил, въпреки че са съпрузи, свързан с месторождението от двете страни на ятовата граница. Единият е от София, а другият – от Бургас.

⁵ Квадратните (вместо с триъгълници) обозначения в техните шифри показват, че децата са родени в чужбина, но не в Австралия, а в трета страна.

ЛИТЕРАТУРА

Виденев 2000: *Виденев, М.* Увод в социолингвистиката. София, Делфи.

Исса 2019: *Исса, К.* Противоположни тенденции в езика на билингвите в процеса на превключване на кодове. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“* (София, 14–15 май 2019 г.). В. Мичева, Д. Благоева, С. Колковска, Т. Александрова, Хр. Дейкова (отг. ред.). София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.

Исса 2023: *Исса, К.* Фонетични интерференции в преходния език на емигрантите (въз основа на записи от речта на българските емигранти в Сидни, Австралия). – В: *Проблеми на социолингвистиката*, том 15. София, Международно социолингвистическо дружество „Акад. Михаил Виденев“, под печат.

Каракачанов 2023: *Каракачанов, А.* Човешката комуникация. – В: *Проблеми на социолингвистиката*, том 15. София, Международно социолингвистическо дружество „Акад. Михаил Виденев“, под печат.

Шишков 2004: *Шишков, П.* Условия за елизия на звукове в разговорната реч. – В: *Проблеми на българската разговорна реч*, кн. 6. Велико Търново, УИ „Св. Св. Кирил и Методий“.

REFERENCES

Issa 2019: *Issa, K.* Protivopolozhni tendentsii v ezika na bilingvite v protsesa na prevklyuchvane na kodove. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”* (Sofia, 14–15 may 2019 g.). V. Micheva, D. Blagoeva, S. Kolkovska, T. Aleksandrova, Hr. Deykova (otg. red.). Sofia, Izdatelstvo na BAN “Prof. Marin Drinov”.

Issa 2023: *Issa, K.* Fonetichni interferentsii v prehodniya ezik na emigrantite (vaz osnova na zapisi ot rechta na balgarskite emigranti v Sidni, Avstralia). – In: *Problemi na sotsiolingvistikata*, tom 15. Sofia, Mezhdunarodno sotsiolingvisticheskoto druzhestvo “Akad. Mihail Videnov”, pod pechat.

Karakachanov 2023: *Karakachanov, A.* Choveshkata komunikatsiya. – In: *Problemi na sotsiolingvistikata*, tom 15. Sofia, Mezhdunarodno sotsiolingvisticheskoto druzhestvo “Akad. Mihail Videnov”, pod pechat.

Shishkov 2000: *Shishkov, P. Usloviya za eliziya na zvukove v razgovornata rech.* – In: *Problemi na balgarskata razgovorna rech*, kn. 6. Veliko Tarnovo, UI “Sv. Sv. Kiril i Metodii”.

Videnov 2000: *Videnov, M. Uvod v sotsiolingvistikata.* Sofia, Delfi.

✉ Доц. д.ф.н. Катя Исса

Университет по архитектура, строителство и геодезия
бул. „Христо Смирненски“ № 1, 1046 София, България

✉ *Assoc. Prof. Katya Issa, DSc*
University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy
1, Hristo Smirnenski Blvd., 1046 Sofia, Bulgaria